

DIO TERETA S LAĐE IZ 17. STOLJEĆA POTONULE KOD OTOKA BISAGA U KORNATSKOM ARHIPELAGU

Zdenko Brusić

U ovom sam radu pokušao obraditi dio tereta broda koji je prije tri stoljeća doživio brodolom, a prije dvadesetak godina otkriven kod otoka Bisaga u kornatskom arhipelagu, te od tada postao plijenom devastatora.

Tužna sudbina ovog podmorskog nalazišta, zapravo je sudbina velikog broja podmorskih lokaliteta, koji su otkrili ronionci i spužvari te sistematski pljačkali, da bi materijal sa ovih nalazišta tek u vrlo malom broju bio ponuđen nekom muzeju, i to najčešće s netočnim podacima o nalazištu. Na kraju se ipak događalo da bi podaci o nalazištima dolazili u ruke stručnjaka ali su lokaliteti već bili opljačkani, a materijal rasprodan privatnim zbirkama u zemlji i inozemstvu.

Materijal koji u ovom radu obrađujem također je najvećim dijelom u privatnom vlasništvu i samo susretljivošću vlasnika mogu zahvaliti da podaci o ovom nalazištu i materijalu mogu biti objavljeni.¹

Prema podacima koje sam uspio prikupiti, ostaci tereta i opreme lađe koja je potonula kod otoka Bisage u Kornatskom otočju poznati su ribarima iz obližnjeg naselja Vrulje na otoku Kornatu već dosta dugo jer su, naime, na ovom mjestu često zapinjale mreže, a nekad se u njima našla i pokoja keramička lulica. Ronionci s otoka Murtera, koji su otkrili lokalitet prije dvadesetak godina, počeli su s devastacijom nalazišta i ljubomorno ga čuvali, odnoseći kineski porcelan i keramičke lulice kojih je na nalazištu bilo u velikoj količini. Kasnije su i drugi ronionci na šibenskom području doznali za nalazište, tako da je devastacija nastavljena.

Muzej grada Šibenika, u kojem sam tada radio kao kustos, dobio je podatke o lokaciji nalazišta 1978. godine i iste godine izvršeno je jednodnevno ronjenje na nalazištu u toku akcije rekognosciranja Kornatskog otočja koja su obavljana sredstvima Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu.²

Rekognosciranjem je utvrđeno da se uz jugozapadnu stranu otoka Bisage na dubini od 30 do 50 metara, na dosta širokom prostoru na dnu

¹ Materijal za publiciranje posudio mi je Aleksandar Vlajčić, ronilac iz Šibenika, na čemu mu ovom prilikom zahvaljujem.

² Izvještaj o ovom rekognosciranju dao mi je mr Zlatko Gunjača i čuva se u Republičkom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu.

nalaze fragmentirani ostaci i pokoji čitav primjerak keramičkih lula i kineskog porculana. Na jednom manjem prostoru, na dubini od 29 do 34 metra nađeni su također ostaci željeznih sidara, željeznih obruča, jedan ili dva željezna topa i još neki dijelovi brodske opreme. Prilikom ove kratke akcije uzeti su podaci o nalazištu, te je izvađeno stotinjak komada što čitavih što fragmentiranih keramičkih lula i kineskog porculana, dio drvene koloture i korodirani željezni lonac.

U razgovoru s roniocima, koji su posjećivali ovo nalazište ranije dok još nije bilo devastirano, doznao sam da je osim velikih količina keramičkih lula i nešto manjeg broja porculanskih šalica nađeno i šalica s dvije ručke i poklopcem te ostataka srebrnom i zlatnom srmom optočenih drvenih kamiša za lule.

U privatnim zbirkama u Zadru, Zagrebu, Murteru, Šibeniku i Splitu najčešće se danas s ovog nalazišta mogu naći keramičke lule i kineske porculanske šalice, a dio ovih predmeta do kojih sam mogao doći obrađujem u ovom radu.

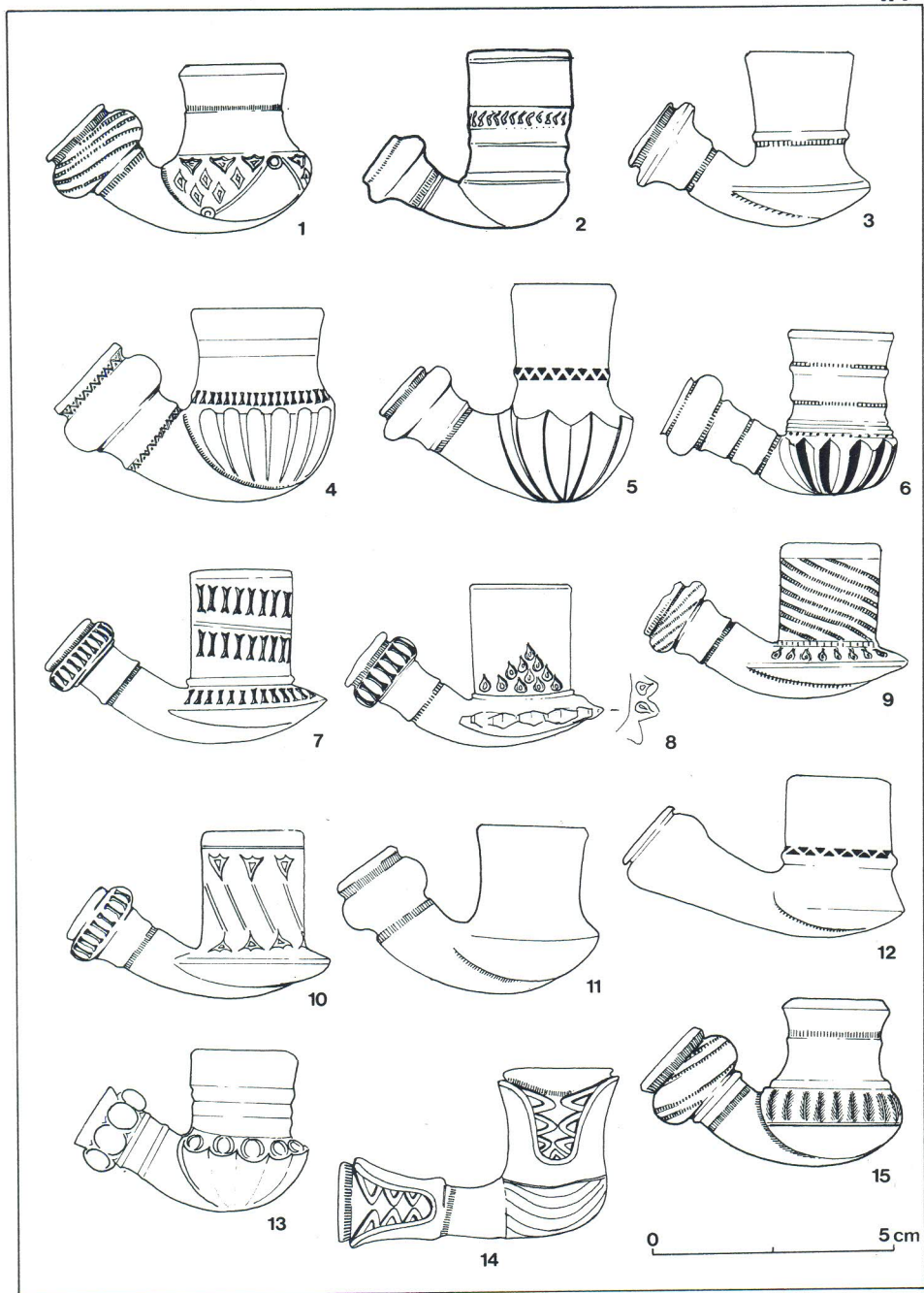
Korištenje lule vezano je uz upotrebu duhana koji je, kako je već poznato, Evropa upoznala nakon otkrića Amerike. Općenito se smatra da je biljka duhana donesena u Evropu 1558. godine iz Meksika odakle ju je po nalogu Filipa II. donio Francisko Fernandez. Francuski ambasador u Portugalu, Jedan Nicot šalje sjemenje ove biljke kraljici Katarini Medici te tako ova biljna vrsta dobiva naziv prema Jeanu Nicotu, Nicotiana. Za prvog evropskog pušača duhana smatra se da je bio guverner Virginie Ralph Lane, a on je 1586. poklonio Sir Walteru Raleighu lulu i podučio ga kako se upotrebljava.³

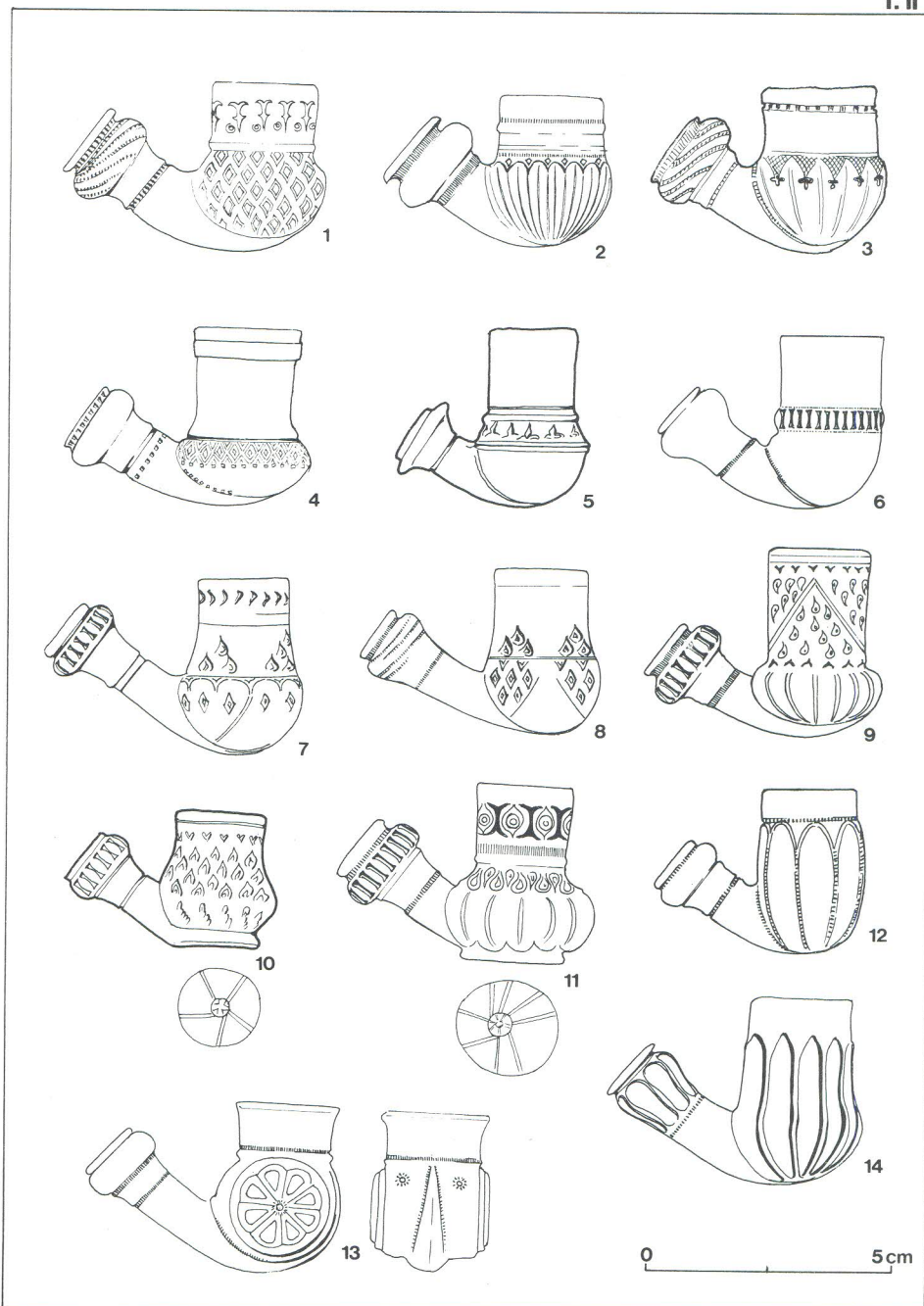
Biljka duhana različito se cijenila: prvo su je cijenili kao lijek i zvali je herba panacea, a kasnije, kada se pušačka navika proširila, pokušali su je zabraniti kao otrovnu. Bez obzira na zabranu pušenja, upozorenje da je otrovno, nezdravo, i protivno religiji (u Carigradu su zabranu argumentirali mogućnošću izazivanja požara u gustim carigradskim četvrtima), ipak je navika pušenja već početkom 17. stoljeća bila naširoko rasprostranjena. Od malih pušačkih družina koje su bile organizirane na pojedinim dvorovima u Evropi, navika upotrebe duhana proširila se s jedne strane preko turskog carstva, s druge preko Engleske i Holandije, a naročito dolazi do širenja pušenja nakon Tridesetogodišnjeg rata.

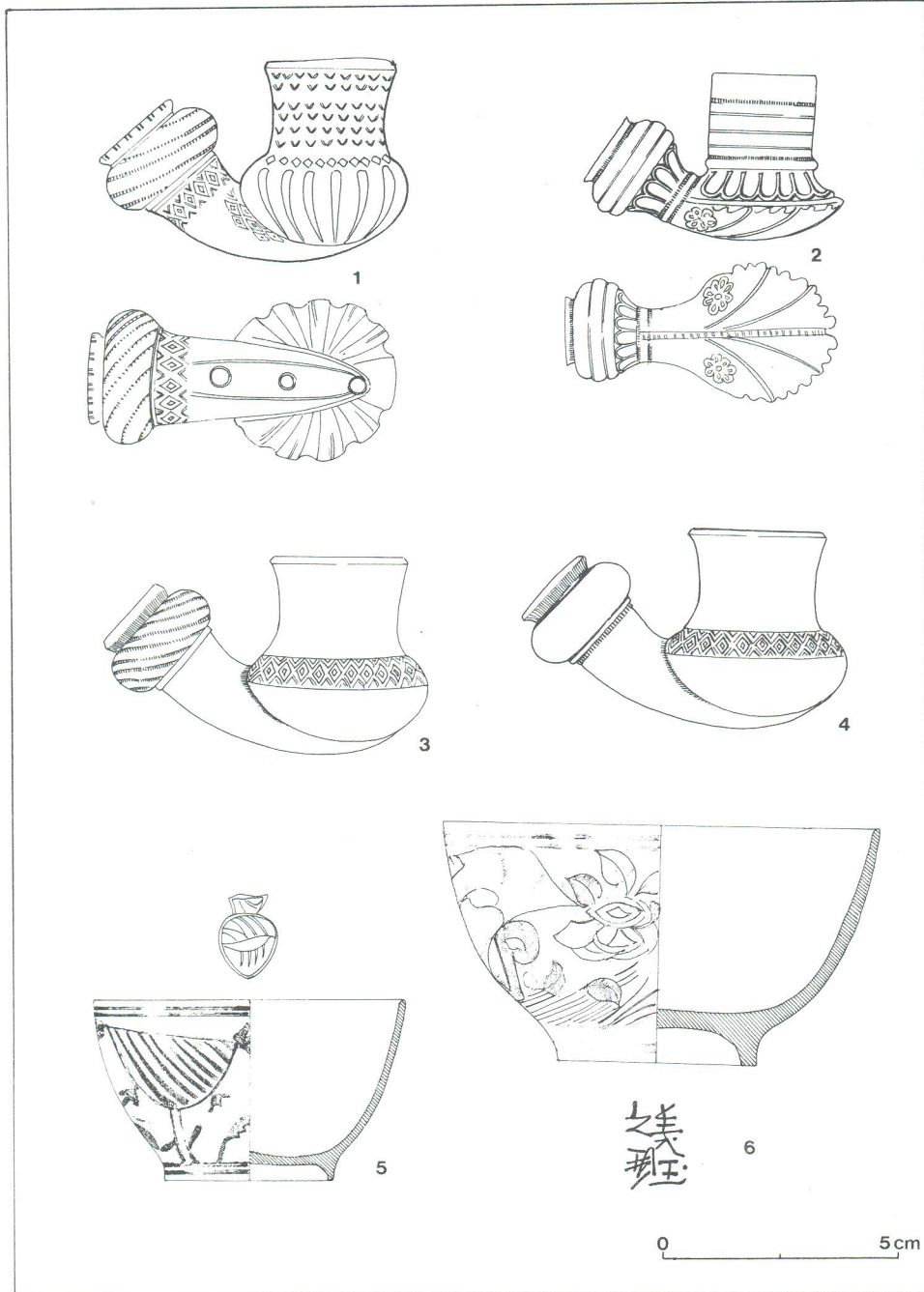
Zabrane pušenja koje su se donosile posebnim zakonima 1605. u Turskoj, 1634. u Rusiji i 1661. u Njemačkoj, ponekad s teškim kaznama, nisu zaustavile naviku pušenja. Krajem 17. stoljeća zakoni su povučeni a sadnja duhana kao i njegovo oporezivanje postaje vrlo unosno.

Zanimljiv je razvoj oblika lule. Prvo ćemo opisati lulu koja se sastoji od dva dijela: keramički recipijent — šalica za smještaj duha-

³ R. C. W. Robinson, *Tabacco Pipes of Corinth and of the Athenian Agora*, *Hesperia* 54/2, 1985, str. 149—153; M. Stančeva, *La collection de pipes du Musée de Varna*, *Bulletin du Musée national de Varna*, VIII/1972, str. 81—99; R. Robinson, *Clay Tobacco Pipes from the Kerameikos*, *Mitteilungen des deutschen arch. instituts*, 98/1983, str. 265—284; M. Stančeva, *O proizvodnji keramičkih lula u Bugarskoj*, *Zbornik Muzeja primenjene umjetnosti*, 19—20/1976, str. 129—137.

na i kratka cijev — kamiš, najčešće od trske, koja se utiskivala u prikladni otvor i kroz koju se uvlačio dim. Izgleda da je ovakva vrsta lule upotrebljavana kod Portugalaca u Gvineji i na brodovima što su iz Afrike u Ameriku prevozili robove. Za Sir Johna Hawkisa, pustolova, gusara i trgovca robovima, postoje podaci da je upotrebljavao lule sa zdjelicama s kratkim cijevima u koje se uvlačila trska. Upotreba duhana i navika pušenja na brodovima proširila je naviku pušenja na Afriku i istočne zemlje, a ovim putem je navika pušenja mogla stići i u otomansko carstvo.

Drugi oblik lule koji je izrađivan u jednom komadu, upotrebljavao se u Engleskoj i ostalim zemljama zapadne Evrope. Te lule, često zvane holandske lule, izrađivane su u Holandiji, Engleskoj, Škotskoj i drugdje. Lule su se izrađivale od sivobijele gline, dobre fakture od 1580. do sredine 19. stoljeća, najčešće su neukrašene ili imaju skromni ukras u obliku čaške cvijeta. Po pečatiranim oznakama proizvođača može se vremenski odrediti veliki dio ovih lula čija je proizvodnja cvala u gradićima Holandije i Engleske.⁴

Prvi oblik lule, koji se sastojao od dva dijela, vrlo je rano preko Afrike i duž Mediterana stigao u Tursko carstvo gdje se brzo udomaćila navika pušenja. Za Egipat se smatra da je pušenje bilo poznato, između 1601. i 1603. godine. Oko Bospora vjerojatno je upotreba duhana poznata i ranije jer se već 1604. spominje u Sofiji postojanje ceha izrađivača lula. Postoje i podaci da je već 1599. pušačka navika bila u Turskoj raširena, a to je imalo za posljedicu i pojavu brojnih radionica u kojima su se izrađivale lule i kamiši.

Lule su se obično izrađivale od vrlo kvalitetne i višestruko pročišćene gline. Gnječenjem gline, zalijevanjem vodom i nabijanjem drvenim batom dobivala se glina maksimalne plastičnosti.

Ovako pripremljena glina utiskivana je u dvodijelni kalup koji se izrađivao od olova, mekog kamena ili tvrdog drveta, ponekad presvučenog kositrom, da bi se u kalupu mogli urezati fini ukrasi.

Ova vrsta predmeta primijenjene umjetnosti zbog svoje namjene malih je dimenzija te je velika briga majstora da oblik prilagodi funkciji i da na malom prostoru razvije dekoraciju koja će odgovarati obliku i ukusu naručioca. Dekoracija izvedena u kalupu i otisnuta na luli nije bila dovoljna, pa je majstor finim kotačićima, malim žigovima i drugim instrumentima dotjerivao i dekorirao otisnuti primjerak.

Nakon vađenja iz kalupa, majstor je u keramičkoj lulici probijao rupicu između odebljanja za uvlačenje kamiša i recipijenta za smještaj duhana. Otisnuti su primjerci nakon dotjerivanja i ukrašavanja odlagani na posebna mjesta radi sušenja, a nakon određenog vremena stavljeni su u peći gdje bi se keramičke lule pekly pod različitim uvjetima: s pristupom zraka kada su se želili dobiti crveni tonovi ili s reduciranim dovodom zraka za lule kod kojih su trebali biti naglašeni tamni tonovi. Ponekad se određenim premazima dobivao i metalni sjaj, što je još više isticalo dekorativnost predmeta.

⁴ A. Oswald, *English cley tobacco pipes*, London 1967; R. F. Marx, *Shipwrecks in the Americas*, New York, 1983, str. 395.

Za razliku od spomenutih lula koje su izrađivane u Holandiji i drugim zemljama zapadne Evrope, koje su oblikom i dekorativnošću vrlo skromne, lule koje se izrađuju na prostoru otomanskog carstva, oblikom i dekorativnošću predstavljaju vrlo zanimljiv predmet umjetničkih obrta.

Kod izrade lula najjednostavnijih oblika majstor se zadovoljavao izduženim ili kraćim zaobljenim formama. Kod dekorativnih oblika majstor traži formu koja će osim funkcionalnosti i svojom dekorativnošću plijeniti pažnju kupaca. Svoje umijeće iskazuje mnogobrojnim oblicima i različitim motivima ukrasa. Najčešće se pojavljuju motivi koje kopiraju cvjetnu čašku, bilo u prirodnom ili u stiliziranom obliku. Formom cvjetnog pupoljka ili rascvjetanog oblika, majstor simboliku cvjetnog mirisa povezuje sa aromom i mirisom duhana. Kod ovih cvjetnih oblika najčešće se pojavljuju cvjetovi ruže, perunike, zvončica i zatvorene krizanteme. Osim tih cvjetnih oblika javljaju se i razni drugi oblici ukrasa te razne antropomorfne i zoomorfne prikaze. Oblici, dekoracija i faktura materijala lula nije se bitnije promjenila od 17. do 19. stoljeća.

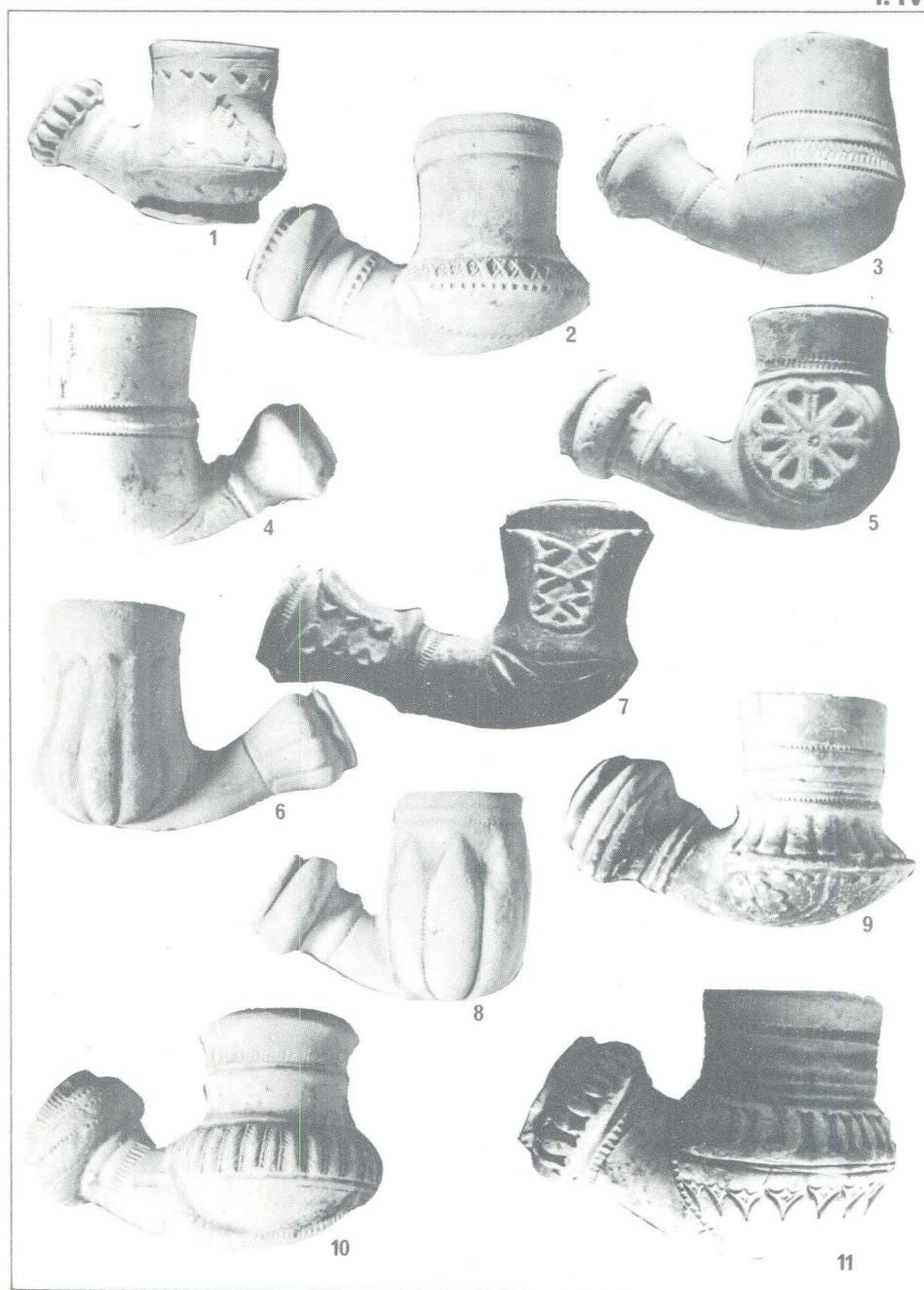
Osim keramičkog dijela lule, posebno se izrađivao kamiš, odnosno cijev koja može biti različitih dužina, a služi za uvlačenje dima. Kamiši se u početku izrađuju od trske, a kasnije od klenovog ili javorovog drva koje se posebno preparira, krivi i oblikuje već prema momentalnim zahtjevima mode. Na brojnim grafikama osoba iz regijâ pod turskom upravom mogu s vidjeti razni oblici lule sa izrazito dugim kamišima koji imaju dodatak za usnik a nerijetko su ukrašeni vrpčama, srebrnom i zlatnom srmom i drugim dekorativnim elementima.

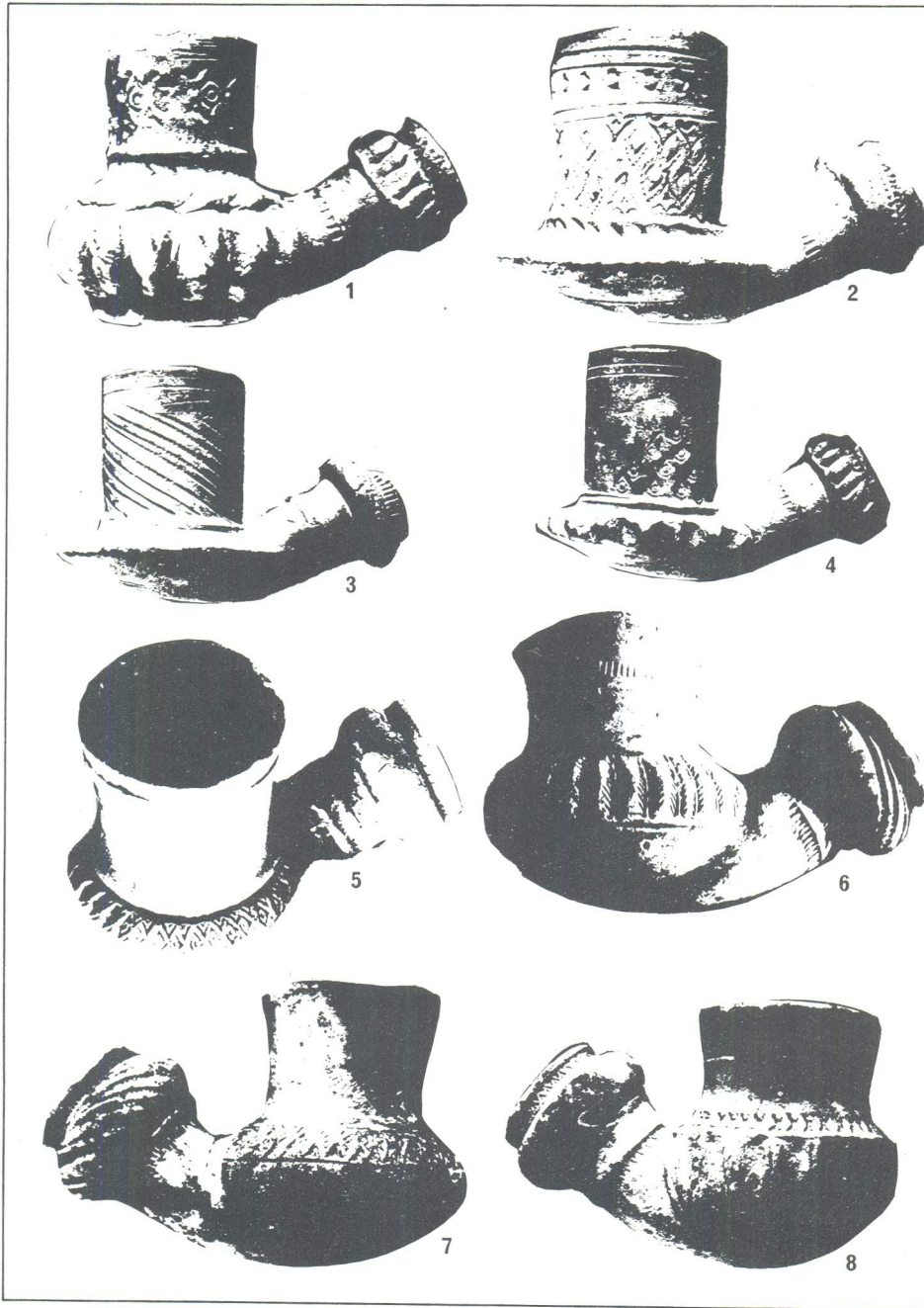
Već smo spomenuli da je krajem 16. i početkom 17. stoljeća pušenje bilo udomaćeno u pojedinim regijama turskog carstva. Esnaf lulaša, kako smo spomenuli, javlja se u Sofiji 1604. godine, što svjedoči da je već dotad postojala proizvodnja lula u Bugarskoj. Vjerojatno u to vrijeme, a možda i prije, izrađuju se lule i u Carigradu i drugim gradovima u Turskom carstvu. Poznato je da je grad Burgas blizu Edirne (Drinopolje) bio čuven po finim glavama lula tako da je i danas ostao naziv Lüleburgas za taj grad. U Bugarskoj je osim Sofije centar proizvodnje lula bila i Varna, a u Makedoniji se sadio fini duhan i izrađivale su se drvene lule. Sigurno najviše lula izrađivano je u brojnim radionicama Carigrada gdje je bila i najveća trgovina keramičkih lula.

U naše krajeve pušačka navika, a s time i lule, stigli su iz dva prostora: s jedne strane, oblici lule su stizali preko pomoraca i trgovaca iz zapadne Evrope, što pokazuju i nalazi u pojedinim gradovima na našoj obali, s druge strane pušačka navika i lule dolazile su u većem broju preko turskog teritorija. Na području Dalmacije razvila se izrada keramičkih lula u selu Zelovu kod Sinja gdje su se izrađivale keramičke lule, a prodavale su se na području srednje Dalmacije, dijela Like i Hercegovine sve do danas.⁵

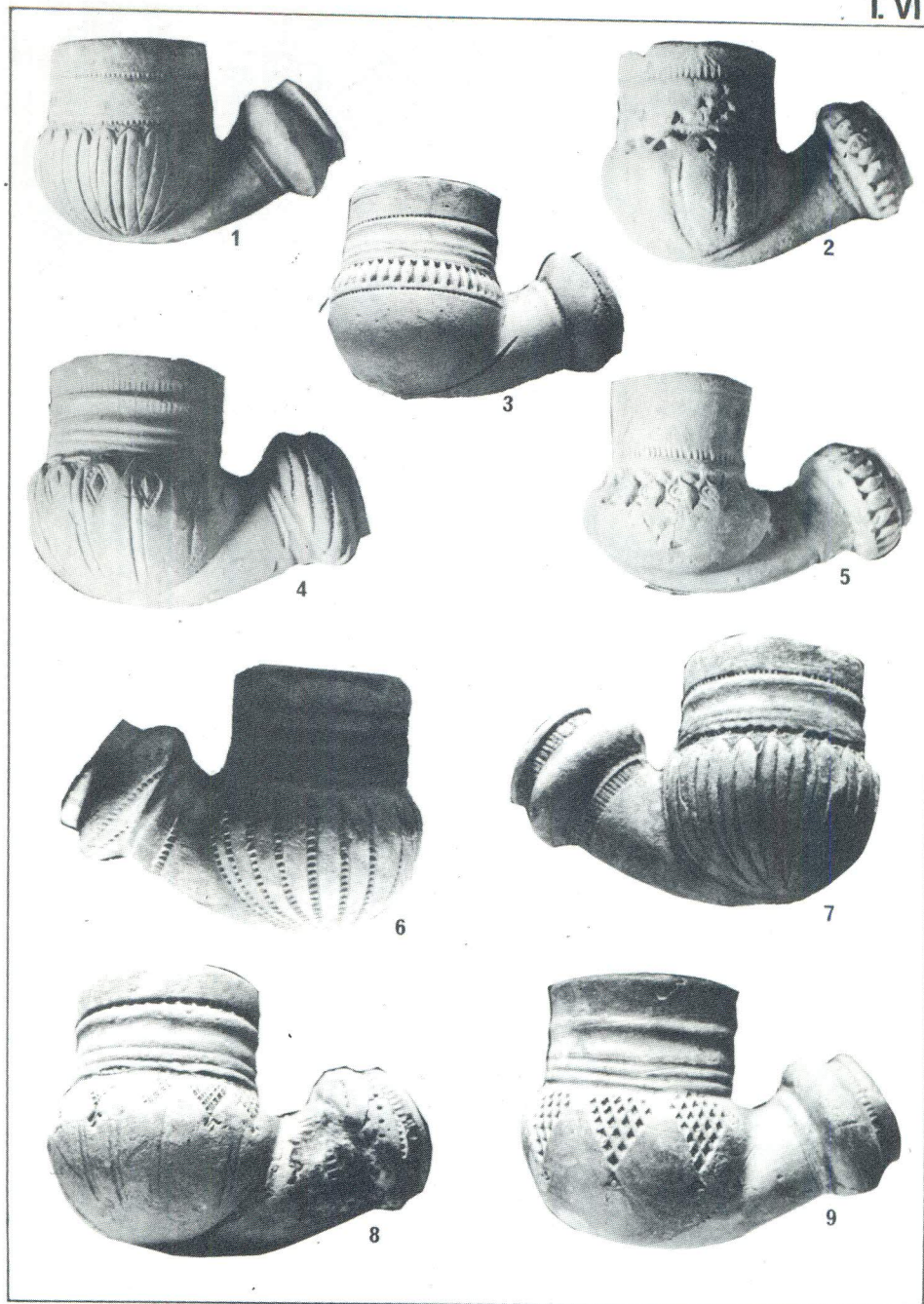
Lule koje u ovom radu obrađujem iz podmorskog nalazišta kod otoka Bisaga u Kornatskom otočju rađene su od kvalitetne i dobro pročiš-

⁵ B. Širola, Neki kućni obrti u Zelovu, Etnografsko istraživanje i građa I, Zagreb 1934. str. 27; V. M. Ivanović, Zbornik lula Etnografskog muzeja u Beogradu, Zbornik Etnografskog muzeja u Beogradu, 1953, str. 361—371.

T. VI

čene gline. Boja im najčešće varira od svjetlosivih do tamnosivih tonova ali ima i tamnosmeđih i sivosmeđih primjeraka. Pojedini primjerci tamne i crne boje imaju na sebi tragove srebrnog premaza. Većina primjeraka je minuciozno dekorirana, iako je taj ukras kod nekih lula oštećen ili nestao zbog djelovanja morske vode i organizama.

Prema dostupnom materijalu koji ovdje obrađujemo može se razlikovati nekoliko oblika lula i cijeli niz raznih varijanti. Lule iz podmorskog nalazišta kod otoka Bisaga podijelio sam u šest grupa s obzirom na oblik predmeta i dekoraciju. Ponekad se pojedini oblik ponavlja, a mijenja se naknadna dekoracija.

I. Lule s polukuglastim tijelom i zvonolikim vratom. U ovu grupu spadaju najveći primjerci lula iz ovog nalazišta. (T. I. sl. 1, 11. i 15; T. III. sl. 3. i 4; T. IV. sl. 10; T. V. sl. 5—7; T. VII. sl. 14). Ukras kod primjeraka ovih lula nalazi se najčešće na prelazu polukuglastog dijela lule u njen vrat, a sastoji se od pečatiranih rombova, urezanih grančica, tordiranog ukrasa koji daje oblik turbana na otvoru gdje se utiče kamiš. Neki su pak primjerci neukrašeni.

II. Lule s kuglastim tijelom i kratkim cilindričnim vratom. Lule ove grupe su najbrojnije s najvećim brojem varijanti ukrasa (T. II. sl. 1—3; T. IV. sl. 1—9). Najčešće se ukras sastoji od stiliziranih latica cvijeta koje obuhvaćaju tijelo lule i od ukrasa izvedenog kotačićem, urezivanjem ili pečatiranjem koji teče oko kratkog cilindričnog vrata ili odebljanja na mjestu gdje dolazi kamiš. Stilizirani ukras čaške cvijeta izveden je najčešće pomoću otiska u kalupu dok se ostala dekoracija izvodi u mekoj masi lule nakon vađenja iz kalupa a prije sušenja, odnosno pečenja.

III. Lule u obliku stiliziranog cvijeta. Od ovih primjeraka postoje dvije varijante (T. II. sl. 12. i 14. i T. IV. sl. 6. i 8.). Lule su lijevane u kalupu bez naknadnog ukrašavanja tako da osnovni motiv cvijeta dolazi posebno do izražaja.

IV. Lule s tijelom u obliku lukovice i cilindričnim, odnosno zvonolikim vratom. Kod ovih lula (T. I. sl. 4—6. i 13; T. II. sl. 9—11; T. III. sl. 1; T. IV. sl. 1; T. V. sl. 1. i T. VII. sl. 6. i 7) osjeća se daljnja stilizacija čaške cvijeta od koje je ostalo samo rebrasto raščlanjenje tijela lule. I kod ovih lula bogato je naknadno ukrašavanje, a najčešće se koriste pečatirani ukrasi u obliku klepsidre ili plamenca ili pak šrafirani trokuti.

V. Lule s tijelom u obliku diska i dugim cilindričnim vratom. I ovakav tip lula pojavljuje se u više varijanti i s bogatim ukrasom (T. I. sl. 7—10; T. III. sl. 2; T. IV. sl. 9; T. V. sl. 2—4. i T. VII. sl. 8. i 15). Kod ovih lula ukras je najčešće dodan nakon odlijevanja iz kalupa te je kao i kod drugih primjeraka rađen kotačićem ili su utisnuti motivi plamenca, klepsidre, rombovi i dr. Posebno lijep primjerak ovog tipa je lula na T. III. sl. 2 i T. IV. sl. 9, gdje je čitav ukras odliven u kalupu. Tijelo je u obliku diska, koncipirano je kao list ukrašen još s dvije male rozete, a s gornje strane obrubljuje prelaz tijela u vrat zona malih palmetica, dok iste palmetice obrubljuju i otvor kamiša.

VI. U ovu grupu stavio sam tri tipa različitih lula. U prvi tip stavio sam zanimljiv primjerak lule (T. I. sl. 14. i T. IV. sl. 7) čije tijelo je

rađeno kao stilizirana životinjska glava s naglašenim zubima. Isti motiv životinjske glave sa zubima reproduciran je i na produžetku lule gdje se stavlja kamiš. Pojedini primjerci ovih tipova lula nose srebrni premaz.

U drugi tip ove grupe izdvojio sam lule svijetlih tonova, s bačvastim tijelom i malim zvonolikim vratom (T. II. sl. 12. i T. IV. sl. 5) koje na obje strane imaju veliku rozetu izlivenu u kalupu skupa s lulom.

U treći tip ove grupe ubrojio sam lule cilindričnog tijela (T. I. sl. 2. i T. VII. sl. 1. i 4) koje nose jednostavan ukras u jednoj ili dvije uske zone. Ovakav tip lule i razne varijante ovakvog tipa sa skromnom dekoracijom pojavljuju se u našim nalazištima, a vjerojatno su izrađivane u pojedinim radionicama Dalmatinske Zagore do novijeg vremena.

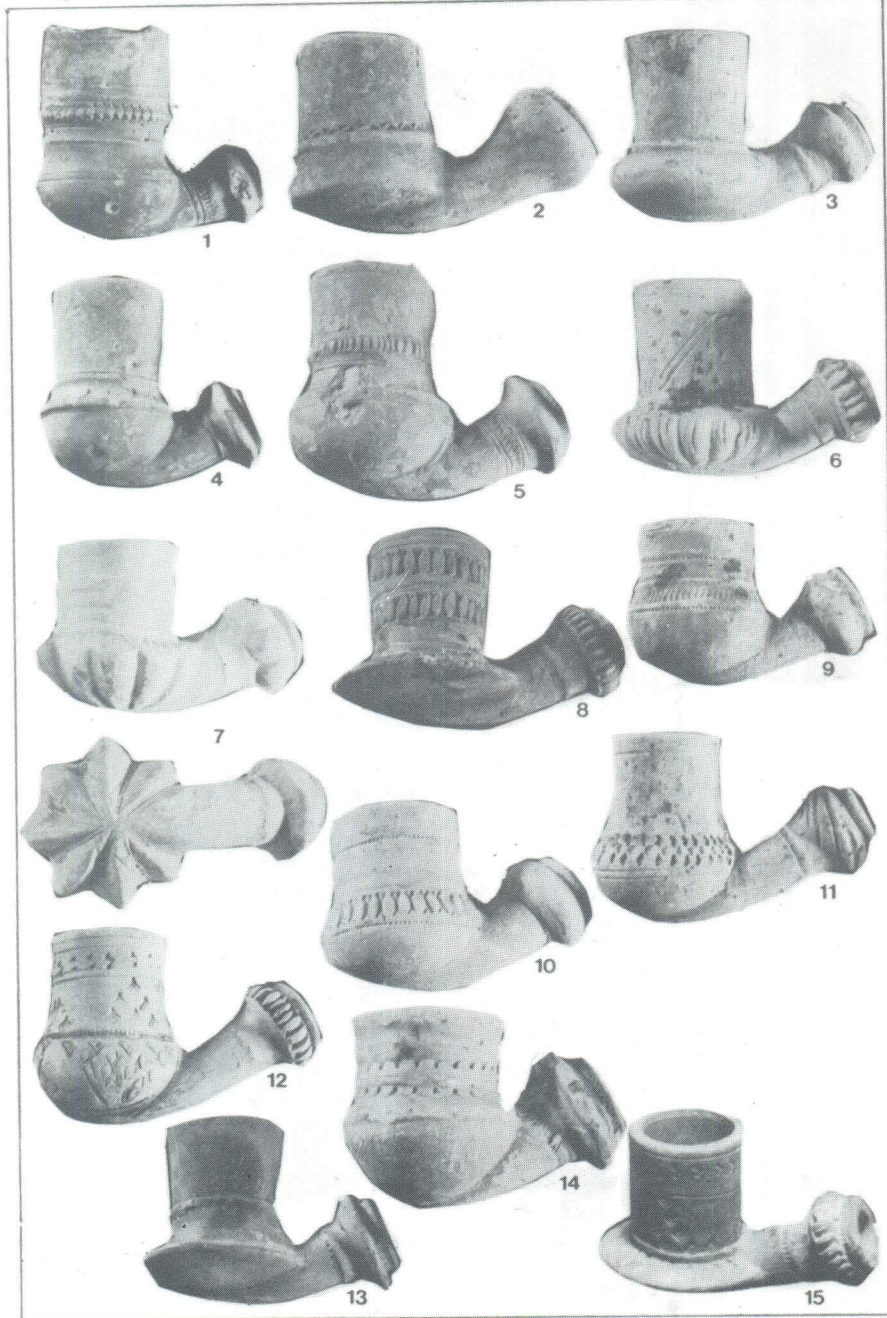
Na ovom nalazištu kod otoka Bisaga nađeno je i dosta porculanskih šalice za koje sam prema obliku i ukrasu pretpostavio da su kineske provenijencije. Šalice su poluloptaskog oblika s malom prstenastom nogom a rađene su od svijetložutog porculana koji na površini šalice pokazuje jaču ocaklinu. Pojedine šalice pokazuju kvalitetniju, a neke lošiju strukturu materijala, što može biti uvjetovano različitim stupnjem djelovanja ambijenta u kojem se je materijal našao nakon brodoloma. Jedan primjerak (T. III. sl. 6. i T. X. sl. 1—4) izrađen je od vrlo kvalitetnog porculana i na njemu se ne vide nikakvi tragovi djelovanja podmorja u kojem je predmet dugo bio.

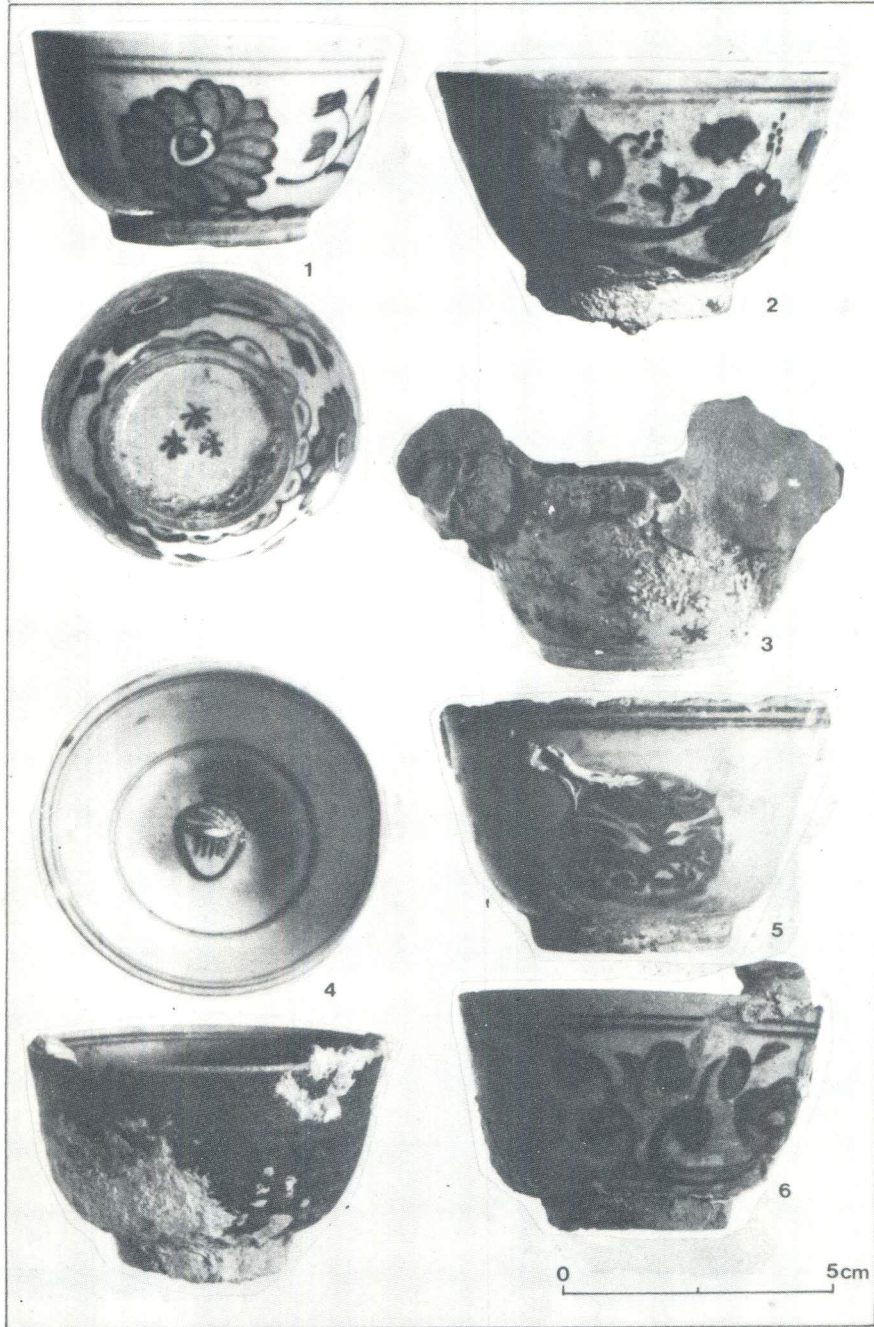
Sve su šalice ukrašene na vanjskoj i unutrašnjoj strani te na dnu, a ukras se sastoji od raznih vegetabilnih motiva, zvjezdica i bordura, a izveden je u modroj i sivomodroj boji.

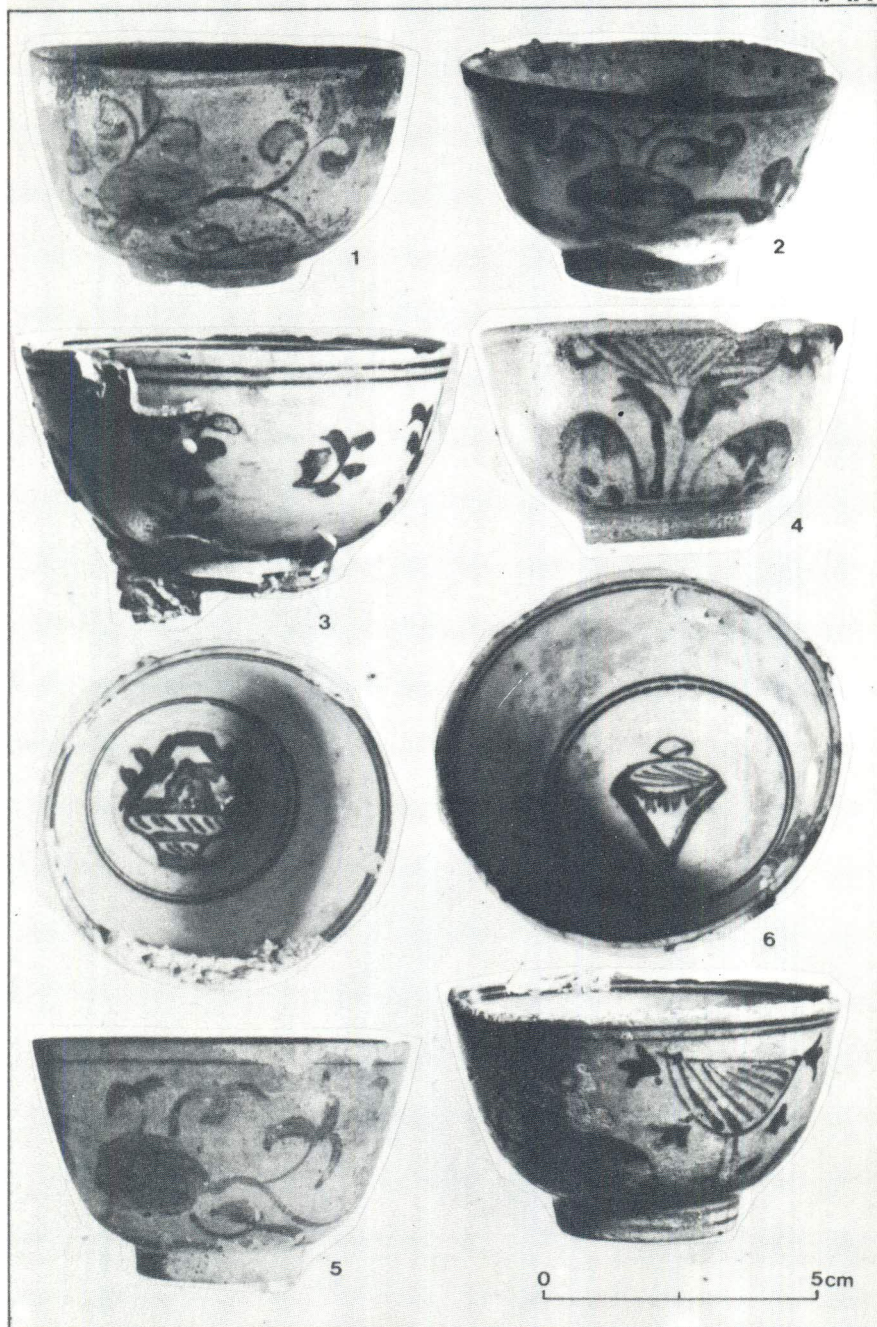
Na završetku pokušat ću dati odgovore na pitanja koja se sama po sebi nameću, a to je u prvome redu vrijeme brodoloma lađe koja je prevozila opisane predmete i vrijeme nastanka keramičkih lula i porculanskih šalice, te drugo pitanje koje se odnosi na karakter tereta i lađe.

Prema arheološkim metodama istraživanja, ostaci opreme, tereta i dijelovi lađe na nalazištu kod otoka Bisaga predstavljaju jednu zatvorenu cjelinu, što znači da je u brodolomu lađa dospjela na morsko dno skupa sa svim predmetima koji su se toga trenutka nalazili na njoj, a koji su u tom, nešto širem vremenskom razdoblju bili u upotrebi, odnosno bili napravljeni. Prema tome datacija jedne grupe predmeta datira i ostale predmete, odnosno opremu ili same ostatke lađe.

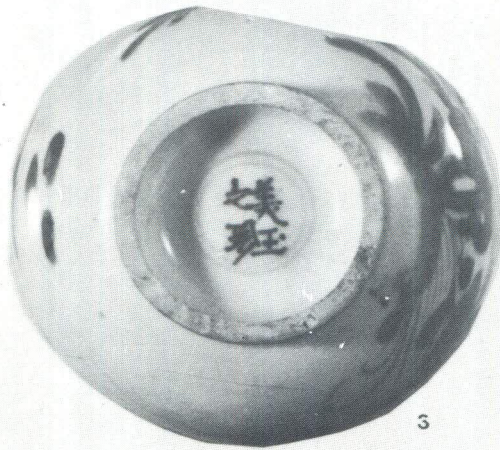
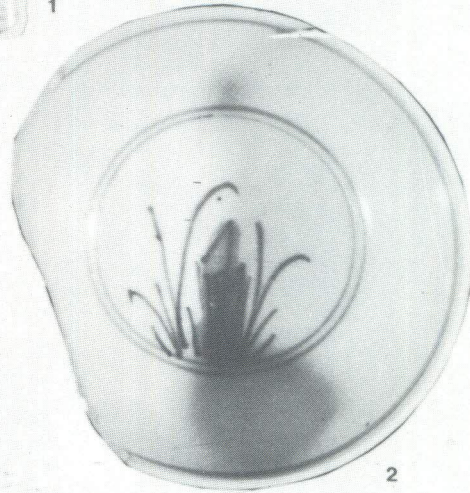
Obrađujući dvije grupe predmeta iz ovog brodoloma pokušao sam za njih naći analogije i preciznije ih vremenski datirati. Keramičke lule, kako sam naglasio, izrađivale su se u jednom širem vremenskom razdoblju od početka 17. stoljeća pa sve do kraja prošlog stoljeća, odnosno, u nekim lokalnim radionicama, i do najnovijeg vremena. Na osnovi oblika lula i ukrasa na njima teško je naše primjerke, uspoređujući ih s publiciranim materijalom iz Bugarske i Grčke, preciznije odrediti. Kod lula iz nalazišta kod Bisage, nažalost, nedostaju pečati koji su dosta česti na ovakvim predmetima, a po oblicima i inicijalima na pečatima datacija i regija izrade lula daleko je preciznija. Analizirajući oblike lula i njihovu dekoraciju nisam na osnovi analogija mogao doći do preciznije datacije osim do pretpostavke da su lule i ostali nalazi mlađi od prve polovine 17. stoljeća, budući da do tog vremena izrada lula i raznovrsnosti oblika nije u toj mjeri razvijena.

T. X

0 5cm

Pri pokušaju datiranja druge grupe predmeta iz ovog nalazišta, porculanskih šalica, imao sam više sreće.⁶ Naime, zahvaljujući kolegama iz Arheološkog instituta u Pekingu dobio sam podatke da su porculanske šalice iz nalazišta kod Bisage kineski proizvod, uz podatke o vremenu nastanka i provinciji gdje se ta roba izrađivala.

Porculanske šalice potječu iz grada Cindečen u provinciji Čjansi a rađene su tradicionalnom tehnologijom koja je u Kini trajala jako dugo, te se ovakav porculan uobičajeno naziva »artiklima nastalim krajem dinastije Ming i početkom dinacije Cin«. Za pojedine šalice možemo dati i precizniju dataciju, tako šalice na tabli IX. sl. 1, 2, 4. i 5. potječu iz razdoblja od vladavine Tjen Či dinastije Ming do vladavine Šen Či dinastije Cin, što odgovara vremenu od 1620. do 1670. godine. Ostale šalice (T. IX. sl. 3. i 6. T. X. sl. 1—4. i T. VIII. sl. 1—6), proizvod su razdoblja od vladavine Čun Čen dinastije Ming do vladavine Kan Si dinastije Cin što opet odgovara vremenu od 1630. do 1680. godine.

Datacijom porculanskih šalica iz Kine u vrijeme od 1620. do 1680. godine dobili smo vrlo važnu okosnicu za datiranje ostalog tereta i vremena udesa lađe koja je svoje posljednje putovanje završila u labirintu kornatskog otočja. Ako pretpostavimo čak i posljednju godinu 1680. kao vrijeme izrade porculanskih šalica, iako su one mogle biti izrađene i ranije, onda bi i izradu keramičkih lula mogli datirati u to vrijeme. Ako pretpostavimo da je određeni period potreban da šalice iz daleke Kine stignu na obalu Mediterana, brodolom je lađu zasigurno zadesio krajem 17. stoljeća odnosno, na kraju dva zadnja desetljeća tog stoljeća.

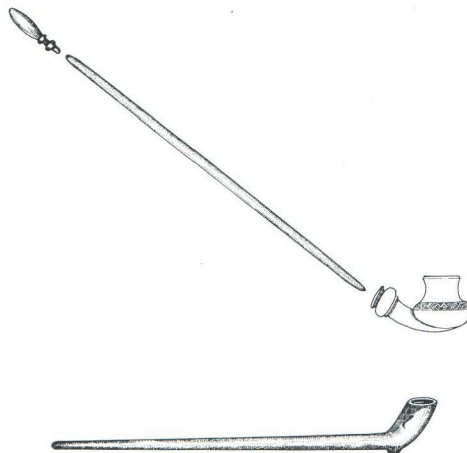
Što se pak tiče podrijetla robe, posebno keramičkih lula teško je nešto preciznije reći. Za kineski porculan odredili smo preciznije regiju nastanka, a ta je roba, poput ostale robe iz dalekih azijskih provincija stizala trgovačkim karavanama u Carigrad. Keramičke lule izrađivane su svakako na području otomanskog carstva gdje je kao u Bugarskoj, Grčkoj i Turskoj postojala već velika proizvodnja ovih predmeta. S obzirom na veliku količinu robe koja je napravljena i transportirana, možemo pretpostaviti da su se keramičke lule izrađivale u Carigradu, odakle su kao i porculanske šalice krenule na put u neku luku u sjevernom Jadranu, najvjerojatnije u Veneciju. Možemo dalje pretpostaviti da je brod jedrio krmenim južnim vjetrovom s vanjske strane kornatskog otočja i da je najvjerojatnije nastojao doći zbog noći ili približavanja oluje do Proverse, poznate točke koja se na tom dijelu kornatskog otočja spominje u svim portolanima počevši od 1421. godine.

Nema nikakve sumnje da su obje opisane grupe predmeta, keramičke lule i porculanske šalice trgovačka roba. Upravo velika količina nađenih predmeta upućuje jedino na ovaj zaključak. Ovakav jedinstveni, do sada nepoznati teret keramičkih lula, iz carigradskih radionica i porcelanskih šalica iz daleke Kine trebao je vjerojatno preko Venecije biti upućen u trgovačke centre srednje i zapadne Evrope. Poznato je da su pušaći i

⁶ Zahvaljujem se Odjeljenju za kulturu pri ambasadi NR Kine u Beogradu preko kojeg sam dobio informacije od kolega iz Arheološkog instituta u Pekingu.

izvan turske imperije osjećali potrebu za dekorativnijim orijentalnim lula-
lama, a ta je potreba, izgleda, rezultirala kasnijim i otvaranjem radionica
keramičkih lula orijentalnih oblika u Parizu.⁷

⁷ M. Stančeva, *La collection . . .*, str. 92.

PARTIE DU CHARGEMENT PROVENANT D'UN NAVIRE COULÉ AU
XVIIe s. AU LARGE DE L'ÎLE DE BISAGA DANS L'ARCHIPEL
DES KORNATI

Zdeno Brusić

L'auteur analyse une partie de la découverte archéologique concernant
des pipes trouvées près de l'île de Bisaga dans l'archipel des Kornati.

Ce fonds archéologique a été dévasté par des plongeurs qui ont découvert
le lieu avant que le Musée de la ville de Sibenik en ait effectué l'analyse
scientifique en 1978. A une profondeur de 30 à 50 m furent découverts des
fragments de pipes et de porcelaine chinoise ainsi que les restes d'une épave.
Ces pipes sont liées à la nouveauté de l'époque — l'utilisation du tabac —
mode importée des Amériques en Europe au cours de la seconde moitié du
XVIe s., quand furent créés de nombreux ateliers pour la fabrication de pipes
surtout au Proche-Orient.

L'auteur a classé les pipes en céramique analysées en six groupes suivant
leurs formes:

- pipes à fourneau semi-sphérique et tuyau en forme de cloche
- pipes à fourneau sphérique et tuyau cylindrique court
- pipes en forme de fleur stylisée
- pipes à fourneau en forme de bulbe et à tuyau cylindrique ou en forme
de cloche
- pipes à fourneau en forme de disque et à long tuyau cylindrique et,
enfin, pipes à motifs d'animaux et à formes cylindriques ou en forme
de tonneau.

Pour une datation plus précise de ces pipes a servi la découverte de
tasses chinoises en porcelaine qui, elles, ont pu être datées avec précision;
elles proviennent de la ville de Tsindetchen — province de Tschiansi —
époque de la dynastie Ming, entre 1620 et 1670, et époque de la dynastie Cin,
entre 1630 et 1680.